

Jolanta Załęczny
Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie
Instytut Historii
<https://orcid.org/0000-0003-0615-410X>

O rząd chłopskich dusz w dwudziestoleciu międzywojennym

KILKA SŁÓW WSTĘPU

Tytuł tekstu nawiązuje do publikacji Józefa Ryszarda Szaflika przedstawiającej dążenie środowiska chłopskiego na przełomie XIX i XX w. do uzyskania praw politycznych¹. Świadome wykorzystanie tytułu książki ma na celu pokazanie, że w II RP walka o prawa trwała nadal, a ruch ludowy dokładał starań, by na arenie politycznej odgrywać należną środowisku chłopskiemu rolę.

Punktem wyjścia do rozważań jest stan badań nad historią wsi i ruchu ludowego², na znaczenie których wielokrotnie zwracał uwagę wspomniany już Józef Szaflik, podkreślając, że są one niezbędne dla opracowania całościowej historii Polski³.

Badania nad historią wsi polskiej przeżywają obecnie renesans, choć i tak najczęściej publikacji powstawało jednak w latach 60. i 70. XX wieku. Były to opracowania syntetyczne, spośród autorów których warto przywołać – poza Józefem Ryszardem Szaflikiem – Czesława Wycecha, Tomasza i Romana Szczechutów, Marię Mioduchowską, Józefa Styka, Józefa Fajkowskiego. Dążono do opracowania syntez⁴.

1 J.R. Szaflik, *O rząd chłopskich dusz*, Warszawa 1976.

2 Zajmują się tym historycy akademicy oraz badacze skupieni także wokół różnych instytucji: Zakład Historii Ruchu Ludowego, Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Wiele wartościowych materiałów pojawia się w publikacjach będących efektem licznych konferencji naukowych oraz Kongresów Historyków Wsi i Ruchu Ludowego. Współcześnie obszerne zestawienie dorobku historiografii polskiego ruchu ludowego sporządził m.in. Jan Jachymek, *Dorobek historiografii polskiego ruchu ludowego*, [w:] *Dorobek polityczny i organizacyjny ruchu ludowego*, red. J. Gmitruk, Warszawa 2005, s. 11–23.

3 J.R. Szaflik, *Znaczenie badań nad dziejami ruchu ludowego dla opracowania najnowszej historii Polski*, [w:] *70 lat ruchu ludowego. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez ZHRL przy NK ZSL dn. 22–24 XI 1965*, red. J.R. Szaflik, Warszawa 1967, s. 15–27.

4 Np. *Historia chłopów polskich*, red. S. Inglot, t. III *Okres II Rzeczypospolitej i okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1980; *Zarys historii polskiego ruchu ludowego, t. II 1918–1939* opracowany przez zespół: J. Borkowski, J. Kowal, S. Lato, W. Stankiewicz, A. Więzikowa, Warszawa 1970.

■ Jolanta Załęczny

Istotnym efektem badań nad dziejami ruchu ludowego są monografie ugrupowań politycznych⁵ oraz analizy myśli politycznej⁶. Opracowania doczekały się też koncepcje teoretyków i wybitnych działaczy ruchu ludowego⁷, opracowano także szereg biografii ludowców⁸. Ponadto powstały syntetyczne, jednak wymagające już uzupełnienia, publikacje z zakresu biografistyki⁹.

Warto tu odnotować również niezwykle cenne badania regionalne. Objęły różne regiony Polski i zaowocowały publikacjami całościowymi, które stanowią istotny materiał do syntezy dziejów wsi i ruchu ludowego.

Liczne opracowania przyniosły badania nad prasą ludową¹⁰, która była trybuną prezentacji poglądów działaczy, informowała też o aktywności w terenie. Powstały publikacje o charakterze syntez¹¹ oraz opracowania monograficzne dot. poszczególnych tytułów prasowych. Osobnym zagadnieniem jest działalność organizacji młodzieżowych, kółek rolniczych, straży ogniowej, teatrów ludowych związanych z wsią i ruchem ludowym, aktywnych w różnych obszarach życia publicznego.

Niewątpliwie konieczne jest kontynuowanie badań nad koncepcjami państwa w programach partii ludowych, nad myślą polityczną teoretyków i działaczy ruchu ludowego. Ważne jest podjęcie skutecznych działań, mających na celu stworzenie kompleksowej syntezy dziejów chłopów polskich. Zasadne byłoby przeprowadzenie badań komparatystycznych, dokonujących porównania myśli politycznej ludowców z innymi partiami. Dla ukazania roli wybitnych jednostek konieczne jest tworzenie pełnych i wzbogacanych o nowe źródła biografii działaczy ludowych.

5 Zob.: J. Jachymek, *Dorobek historiografii...*, s. 14–15.

6 Np. A. Luczak, *Spółczesność i państwo w myśli politycznej ruchu ludowego II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1982; J. Jachymek, *Myśl polityczna PSL Wyzwolenie 1918-1931*, Warszawa 1990.

7 A. Kudłaszyk, *Myśl społeczno-polityczna Bolesława Wysłoucha 1855-1937*, Warszawa–Wrocław 1978; A. Kołodziejczyk, *Myśl polityczna Macieja Rataja*, Warszawa 1990; A. Wójcik, *Myśl polityczna Stanisława Augusta Thugutta 1873-1941*, Lublin 1992; H. Mierzwiński, *Tomasz Nocznicki. Życie, działalność, myśl polityczna (1862-1944)*, Lublin 1987; J. Pastuszka, *Karol Lewakowski. Poglądy i działalność społeczno-polityczna*, Warszawa 1991.

8 Spośród nich warto wymienić: A. Zakrzewski, *Wincenty Witos polityk i mąż stanu*, Warszawa 1977; J. Gmitruk, *Wincenty Witos współtwórca Niepodległej*, Warszawa 2017; A. Kołodziejczyk, *Maciej Rataj 1884-1940*, Warszawa 1991; S. Giza, *Jan Dąbski. Całe życie dla ludu*, Warszawa 1979; A. Paczkowski, *Stanisław Mikołajczyk czyli kłeska realisty (zarys biografii politycznej)*, Warszawa 1991; B. Kasperek, *Jakub Bojko 1857-1949*, Lublin 1998; M.M. Drozdowski, *Juliusz Poniatowski (1886-1975)*, Warszawa 2012; M. Ratyński, *Jan Dąbski (1889-1976). Polityk kompromisu*, Warszawa 2019.

9 *Przywódcy ruchu ludowego. Szkice biograficzne*, red. A. Więżikowa, Warszawa 1968; Tadeusz Kisielewski, *Heroizm i kompromis. Portret zbiorowy działaczy ruchu ludowego*, cz. II: *II Rzeczpospolita, wojna i okupacja, Polska Ludowa*, Warszawa 1979.

10 M.W. Kolasa, G. Nieć, *Badania nad prasą polskiego ruchu ludowego*, „Gospodarka – Rynek – Edukacja” 2013, vol. 14, nr 2, s. 11–23.

11 S. Stępień, *Prasa ludowa w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1994; A. Paczkowski, *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918-1939)*, Warszawa 1970.

PERSPEKTYWY BADAWCZE – WYBRANE WĄTKI TEMATYCZNE

1. BUDZENIE ŚWIADOMOŚCI CHŁOPÓW U PROGU ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI I W LATACH II RP

Walka o rząd chłopskich dusz w II RP to przede wszystkim dążenie do zaktywizowania chłopstwa do uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym, uświadomienie i uobywatelnienie. Ruch ludowy, który „nie tylko budził świadomość narodową chłopów i wychowywał ich w duchu patriotyzmu i umiłowania do rozdartej między zaborców ojczyzny, ale podnosił też sprawy społeczne i klasowe”¹².

Przywoływany już Józef Szaflik pisał: „Ruch ludowy od początku działalności podjął wiele wysiłków w celu przeobrażenia psychiki chłopa, uczynienia zeń w pełnym tego słowa znaczeniu obywatela, uczestniczącego świadomie w życiu politycznym i społecznym swej wsi, gminy, powiatu, kraju. Wymagało to długiej i ogromnej pracy uświadamiającej, wykorzenia z mentalności chłopa szeregu nawyków i przyzwyczajzeń, tkwiących w nim od wieków. Jednym z nich było rozbudzenie w chłopie poczucia własnej wartości i godności ludzkiej”¹³.

Kształtowaniu postaw służyła prasa ludowa, szczególnie kierowana do masowego odbiorcy. W tym kontekście cenne byłoby przeanalizowanie oddziaływania prasy ludowej w odniesieniu do różnych regionów II RP oraz różnych środowisk, uczestnictwa ludności wsi w kulturze (np. obchody rocznic narodowych), postępujących zmian w edukacji dzieci wiejskich i dostępu do nauki młodzieży chłopskiej oraz wpływu tych zmian na świadomość ludności wsi.

2. RUCH LUDOWY WOBEC PROBLEMÓW ODRADZAJĄCEGO SIĘ PAŃSTWA

Działacze ruchu ludowego utożsamiali ideę państwową z ideą ludową, głosili, „że moc, bezpieczeństwo i trwałość Polski opierają się na związku ludu z państwem”¹⁴. Punktem wyjścia było włączenie się ludowców w proces odbudowy państwa oraz obronę jego niezależnego bytu. W odezwach kierowanych do chłopów nawoływali do organizowania się oraz aktywnego udziału w budowaniu i umacnianiu państwowości polskiej. Tylko suwerenne państwo dawało możliwość realizacji postulatów ruchu ludowego, przede wszystkim umożliwiało podjęcie walki o realizację prawa do udziału w rządzeniu i prawa do ziemi. Celem ruchu ludowego było zapewnienie chłopom roli współgospodarza kraju i przeprowadzenie reform społeczno-politycznych, a przede wszystkim reformy rolnej. W latach 1919-1920 PSL „Piast”, jak i PSL

12 J.R. Szaflik, *O rząd chłopskich dusz...*, s. 46. Szerzej na ten temat pisała Helena Brodowska-Kubicz, *Chłopi o sobie i Polsce. Rozwój świadomości społeczno-narodowej*, Warszawa 1984.

13 Tamże, s. 15.

14 B. Bankowicz, *Z dziejów myśli politycznej ruchu ludowego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Myśl i polityka. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jackowi Maria Majchrowskiemu*, t. 1, Kraków 2011, s. 149–150.

■ Jolanta Załęczny

„Wyzwolenie” starały się uspokajać nastroje wsi, przekonywać do słuszności metod parlamentarnych i procedur demokratycznych.

Stronnictwa ludowe były szczególnie mocno przywiązane do ustroju parlamentarno-demokratycznego. Ich zdaniem system ten gwarantował chłopom wpływ na sprawy publiczne, dawał szansę awansu politycznego lokalnym działaczom z terenu wsi i wprowadzał ich do parlamentu. W wyborach do Sejmu Ustawodawczego PSL „Piast” był trzecią siłą polityczną. Posłów-ludowców wyróżniał strój: kozuchy, białe sukmany, łowickie pasiaki, stąd nie bez przyczyny sejm ten zwano chłopskim.

Obecność przedstawicieli społeczności wiejskiej w Sejmie była ważnym czynnikiem kształtowania przekonania, że Polska nie będzie państwem panów, państwem o nastawieniu antychłopskim. Na fakt ten zwracał uwagę Wincenty Witos, który kierował do swoich wyborców słowa: „Polska nie jest własnością panów, ale jest wspólną własnością wszystkich zamieszkujących ją obywateli (...)”¹⁵.

Specyfika środowiska wiejskiego, a przede wszystkim nieufność szerokich mas chłopskich, zmuszały działaczy do podkreślania, że nie zerwali kontaktu ze wsią, nie zapomnieli o jej problemach, pozostali wierni obyczajom. Wielu akcentowało swój bezkompromisowy radykalizm klasowy, co szczególnie uwidaczniało się w prowadzonej walce o reformę rolną. Jej założenia były precyzowane już od 1919 r., ale ostateczną wersję ustawy sejm uchwalił dopiero 28 grudnia 1925 roku. Zakładała ona parcelację dóbr, ale zezwalała na zachowanie majątków wielkości: 60 ha w okręgach przemysłowych, 180 ha w innych rejonach oraz 300 ha w województwach wschodnich (z zastrzeżeniem, że jest to majątek rodzinny pochodzący sprzed 1 stycznia 1864 r.). Rząd otrzymał jednak prawo na wyłączenie spod parcelacji 550 tys. ha majątków wysoko uprzemysłowionych. Z reformy wyłączono także obszary leśne oraz stawy. Zakładano, że w ciągu pierwszych 10 lat na parcelację zostanie przeznaczonych 200 tys. ha ziemi rocznie. Dopuszczano parcelację prywatną i z wolnej ręki, przy czym ułatwiono ich przeprowadzanie w oparciu o ustalone procedury. Za parcelowany majątek – zgodnie z ustawą – przysługiwała pełna jego równowartość, przy czym część (od 20 do 50%) wypłacano w gotówce, a resztę w pięcioprocentowej rencie ziemskiej. Przy zakupie gruntów pierwszeństwo mieli ubożsi, tzw. małorolni chłopcy i służba folwarczna. Obsługą finansową zajmował się Bank Rolny. W rzeczywistości parcelacja prowadzona zgodnie z ustawą przebiegała wolno, ale doszła do skutku i przyniosła konkretne efekty¹⁶.

Skupienie uwagi na tej jednej z najważniejszych spraw (ale przecież nie jedynej), mocno ograniczyło wypracowanie rozbudowanego programu politycznego w sprawach nie związanych bezpośrednio z interesami wsi. Ugrupowania chłopskie nie

15 Cyt. za: T. Kisielewski: *Heroizm i kompromis*, Warszawa 1979, s. 45.

16 S. Kutrzeba, *Polska Odrodzona 1914-1939*, Kraków 1988, s. 208–209; J. Borkowski, *Ludowcy w II Rzeczypospolitej*, t. 1, Warszawa 1987, s. 68–123.

zdołały spełnić w okresie międzywojennym funkcji dojrzałego politycznie centrum. Ulegały natomiast wpływom endecji (PSL „Piast”) albo PPS i radykalnej inteligencji (PSL „Wyzwolenie”).

3. OBECNOŚĆ DZIAŁACZY LUDOWYCH W ŻYCIU POLITYCZNYM

Cechą ruchu ludowego w odradzającym się państwie było jego wewnętrzne zróżnicowanie organizacyjno-polityczne. Spowodowało to wytworzenie się specyficznej mozaiki, która w ogólnym zarysie przetrwała aż do zjednoczenia ruchu ludowego w 1931 roku. W ogólnym rozrachunku liczyły się tylko dwa duże ugrupowania: PSL „Piast” i PSL „Wyzwolenie”. Natomiast PSL Lewica¹⁷, którego geneza sięgała okresu zaborów, istniejące od 1926 r. Stronnictwo Chłopskie, czy też powstałe w wyniku aktywności rozmaitych grup inne ugrupowania wykazywały mniejszą aktywność, działały na wąskim terenie i często w ograniczonym czasie. Jednak zauważalne było konsekwentne dążenie do rozszerzania wpływów na wsi.

W wyborach do Sejmu Ustawodawczego 26 stycznia 1919 r. PSL „Wyzwolenie” uzyskało 17% poparcia, PSL „Piast” 8,5%. Ludowcy wprowadzili do parlamentu 132 posłów (PSL „Wyzwolenie” – 24, PSL „Piast” 96, PSL Lewica – 12). O wzroście poparcia świadczą mogą wyniki wyborów 1922 r., kiedy to: PSL „Piast” otrzymało 13,2% głosów do Sejmu oraz 15,3% do Senatu, PSL „Wyzwolenie” – 11% głosów do Sejmu¹⁸. Poparcie dla partii ludowych wyniosło wówczas ok. 25%, co według ówczesnych standardów można uznać za korzystny wynik. Ludowcy zdobyli 125 mandatów.

Rok 1923 okazał się niezwykle ważny dla ruchu ludowego. Zmierzająca do przejęcia władzy Chrześcijańska Jedność Narodowa (określana przez przeciwników złośliwym mianem „Chjena”) podpisała umowę koalicyjną (pakt lanckoroński) z PSL „Piast”, co dało początek koalicji zw. „Chjeno-Piast”, a Witosowi stanowisko premiera (28 maja 1923 – 14 grudnia 1923). Zapoczątkowało to dynamiczne zmiany w strukturach ruchu ludowego. Powstało ugrupowanie PSL „Jedność Ludowa” z Janem Dąbskim na czele. Wciąż nierozwiązany i nabrzmiewający problem reformy rolnej spowodował wystąpienie 14 grudnia 1923 r. z PSL „Piast” 15 posłów, którzy utworzyli ugrupowanie PSL „Piast-Lewica”. W tej sytuacji doszło do rozpadu koalicji i Witos podał się do dymisji¹⁹.

Po przewrocie majowym 1926 r. prezydent Stanisław Wojciechowski powierzył funkcję premiera (po raz trzeci) Witosowi²⁰, który oparł się na Narodowej Demokracji, Chrześcijańskiej Demokracji, PSL „Piast” oraz Narodowej Partii Robotniczej (NPR).

17 H. Cimek, *Działalność Klubu Poselskiego Polskiego Stronnictwa Ludowego – Lewica w Sejmie Ustawodawczym (1919-1922)*, „RDRL” 2018, nr 37, s. 95–108.

18 A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1914-1993, t. I, 1914-1993*, Warszawa 1995, s. 143.

19 Tamże, s. 149–151, 155–156.

20 Biografia Witosy pokazała, że był człowiekiem na trudne czasy. Pierwszy raz stał na czele Rządu Obrony Narodowej (24 lipca 1920 – 13 września 1921) podczas zagrożenia najazdem bolszewickim, trzeci raz po przewrocie majowym.

■ Jolanta Załączny

Wobec sprzeciwu Piłsudskiego Witos i Wojciechowski podali się do dymisji. Władzę przejęli zwolennicy Piłsudskiego (sanacja), a wśród ugrupowań popierających go znajdowały się PSL „Wyzwolenie” oraz Stronnictwo Chłopskie. Pozostałe partie chłopskie przeszły do opozycji, a Witos odegrał znaczącą rolę w tzw. Centrolewie, czyli powstałej w 1929 r. opozycyjnej koalicji partii centrowych i lewicowych.

W wyborach 1928 r. ludowcy zdobyli 87 mandatów: PSL „Piast” – 21, PSL „Wyzwolenie” – 40, Stronnictwo Chłopskie – 26²¹. Na łamach gazety „Piast” tak skomentowano ten stan: „chłop przestał być (...) polityczną potęgą w państwie”²².

W 1931 r. z połączenia PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” oraz Stronnictwa Chłopskiego powstało Stronnictwo Ludowe. W gronie najaktywniejszych jego działaczy byli: Witos, Rataj, Stanisław Thugutt i Stanisław Mikołajczyk. Procesy brzeskie (1931-1932) z jednej strony uderzyły w ruch ludowy, ale jednocześnie mocno go skonsolidowały. Działacze Centrolewu trafili do więzienia, Witos wyemigrował do Czechosłowacji.

Sanacja starała się pozyskać ludność wsi oraz działaczy ruchu ludowego. O poparcie zabiegał Edward Śmigły-Rydz, który chciał budować polityczne zaplecze w oparciu o Stronnictwo Ludowe z prezesem Brunonem Gruszką. Przywódcy ruchu ludowego ostro atakowali sanację, zarzucali jej zły sposób zarządzania państwem, brak skutecznych posunięć mających na celu wyprowadzenie kraju z kryzysu ekonomicznego. Co prawda, wyrażali poparcie dla działań zmierzających do podniesienia poziomu obronności państwa, ale oczekiwali konkretnych posunięć dla poprawy sytuacji wewnętrznej oraz udziału w rządzeniu. Radykalizująca się ludność chłopska odnosiła się wrogo do obozu sanacyjnego, czemu dawano wyraz publicznie. We wrześniu 1933 r., kiedy przywódcy SL opuszczali Polskę, na wsi wrzało. Antyrządowe protesty miały szeroki zasięg, a władze często odpowiadały na nie siłą. Protestujący chłopci głośno domagali się powrotu Witosy. Sytuacja polityczna doprowadziła do wybuchu antyrządowych protestów. W dniach 16-25 sierpnia 1937 r. SL zorganizowało masowy strajk chłopski (uczestniczyło w nim nawet kilka mln osób) oraz wydało odezwę z listą postulatów pod adresem władz. Żądano odejścia od autorytaryzmu, powrotu do demokratyzacji życia publicznego, a przede wszystkim poprawy sytuacji bytowej ludności chłopskiej. W odpowiedzi władza użyła siły, doszło do regularnych starć z policją, były ofiary śmiertelne. Wobec uczestników zastosowano represje, a postulaty SL nie zostały zrealizowane.

W latach 30. ruch ludowy odegrał już mniejszą rolę w parlamencie. Choć Stronnictwo Ludowe nadal było głównym reprezentantem interesów polskiej wsi, to nie miało wpływu na decyzje władz.

Charakteryzując pozycję partii ludowych na arenie politycznej II RP warto podkreślić, że „ludowcy nie zbudowali silnej infrastruktury wokół swej reprezentacji

21 J. Borkowski, *Ludowcy w II Rzeczypospolitej...*, s. 73–74.

22 „Piast” 1928, nr 12 (z 18 marca).

politycznej w postaci organizacji gospodarczych, społecznych, kulturalno-oświatowych, ruchu związkowego i spółdzielczego”²³. Liderzy ludowców (Witos, Rataj) niewątpliwie byli wybitnymi parlamentarzystami, jednak większości posłów chłopskich brakowało kultury politycznej, co prowadziło do rozłamów i kryzysów w klubach partii ludowych.

Cennym uzupełnieniem badań nad politycznym zaangażowaniem ludowców byłoby niewątpliwie przeanalizowanie ich obecności we władzach samorządowych różnego szczebla. Konieczne byłoby też całościowe spojrzenie na działalność organizacji rolniczych.

4. MIEJSCE KOBIET W RUCHU LUDOWYM

W aspekcie mocno rozwijającej się herstory nie sposób pominąć roli wiejskich kobiet, które z uporem i determinacją dążyły do zdobycia należnego im miejsca w życiu społecznym i politycznym. Świadomość polityczna kobiet była niezwykle zróżnicowana (a generalnie bardzo niska), co wynikało z faktu połączenia w granicach II RP obszarów należących wcześniej do różnych państw i podlegających różnemu prawodawstwu, a przede wszystkim różnym pod względem poziomu rozwoju. Można mówić o znikomym stopniu emancypacji kobiet wiejskich. Ich ograniczony dostęp do życia politycznego był skutkiem utrudnionego awansu społecznego. Nie bez znaczenia był też głęboko zakorzeniony w społeczności wsi konserwatyzm, klerykalizm oraz sprowadzenie kobiety wyłącznie do roli żony, matki i gospodyni.

Długo trzeba było czekać na aktywizację wiejskich środowisk kobiecych, a szerszy ich udział w politycznym ruchu ludowym uwidocznił się dopiero w latach 30. XX w. Wśród elit politycznych kobiet było niewiele (PSL „Wyzwolenie”: Irena Kosmowska, Jadwiga Dziubińska, Helena Radlińska, Aleksandra Karnicka, Maria Seroczyńska; PSL „Piast”: Zofia Dąbska, Maria Moczydłowska, Katarzyna Świątkówna). Przekładało się to na obecność kobiet w parlamencie. W Sejmie Ustawodawczym na 109 posłów-ludowców były tylko dwie kobiety (Dziubińska i Kosmowska). W wyborach parlamentarnych w 1922 r. znów zabrakło szerszej reprezentacji kobiet, do Sejmu weszła Kosmowska (Lublin), do Senatu Karnicka (Wilno). W przegranych przez ludowców wyborach 1928 do Sejmu weszły znów Kosmowska i Karnicka. Ponownie na listach wyborczych zabrakło przedstawicielek społeczności wiejskiej. Było to efektem braku uświadomienia. Dlatego Anna Szczepańska na łamach „Piasta” apelowała: „(...) my, kobiety wiejskie łączmy się. W jeden mocny łańcuch łączmy nasze dusze. Zacznijmy pracę mocną jak stal (...)”²⁴.

Choć przyznać należy, że ludowcy czynili starania o pozyskanie kobiet, to błędnie zakładali, że polityczne uświadomienie odbędzie się poprzez ich udział

23 A. Kołodziejczyk, *Na drogach ruchu ludowego...*, s. 50.

24 A. Szczepańska, *Spieszmy pod sztandary „Piasta”*, „Piast” 1928, nr 42 (z 21 października), s. 3.

■ Jolanta Załączny

w działaniach organizacji społecznych, gospodarczych i kulturalnych. Nie wychodzili często poza powszechne stereotypy. Na łamach „Gazety Kobiectej” – dodatku do „Woli Ludu” (organu PSL „Piast”) w grudniu 1923 r. pisano: „Kobieta czasów obecnych mając prawa wyborcze stała się równouprawnioną i w czasie głosowania decyduje o losach polskiej polityki parlamentarnej i państwowej. (...) Naszym hasłem – dobro Polski, a drogami do tego celu są: moralne i religijne wychowanie dzieci, stworzenie w domu pięknego ogniska rodzinnego i łagodzenie zaciekłych walk partyjnych poprzez wszczepianie w młodzież szlachetnych ambicji pracy twórczej a usuwanie z dusz wszystkiego złego”²⁵.

Nieliczna grupa kobiet związana z ruchem ludowym angażowała się w życie polityczne i społeczne, ale wywodziły się one z reguły z kręgów inteligenckich. Kosmowska była wiceministrem opieki społecznej w Rządzie Ludowym (lubelskim). Radlińska była działaczką oświatową, organizatorką Ludowego Związku Kobiet była Dąbska, Moczyłowska była działaczką kół gospodyń. Badacze ruchu ludowego zwracają uwagę na liczbę kobiet w Radzie Naczelnej SL, aktywizację członkiń Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej czy Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”. W tym ostatnim liczebność dziewcząt sięgała 40-45%. Wzrost aktywności kobiet spowodował wydawanie dodatków kobiecych do prasy ludowej²⁶. Na przełomie 1938 i 1939 r. na łamach prasy („Zielony Sztandar”, „Życie Kobiet”, „Głos Kobiet”, „Piast”) agitowano na rzecz aktywnego udziału kobiet w wyborach samorządowych, zachęcano je do kandydowania i podjęcia pracy w terenie. „Nas, kobiet, jest na wsi ponad 50%, więc choćby z tego tytułu musimy mieć w samorządzie wiejskim przedstawicielki. Pilnujcie więc, ludowczynie, aby na listach do rad gromadzkich i gminnych były nasze kandydatki. Pilnujcie w imię wsi i dobra państwa”²⁷.

Dowodem rosnącej świadomości kobiet była pierwsza konferencja polityczna działaczek ludowych zorganizowana w Krakowie w dniach 15-17 marca 1937 r., gdzie dyskutowano na temat roli kobiet i ich udziału w życiu politycznym.

Na ożywienie kobiet z aprobatą patrzyli przywódcy ruchu ludowego. Józef Grudziński (sekretarz generalny SL) podkreślał, że: „Coraz więcej kobiet spotyka się na zebraniach, zjazdach, kongresach. Chłopki-ludowczynie nie tylko zastępują mężów w gospodarstwie (...). Masowy udział kobiet w ruchu ludowym nie oznacza tylko jego rozrostu liczebnego, ale i spotęgowanie jego sił moralnych i ideowych. Kobieta nie tylko ma możliwość wywierania wpływu na męża, ona stanowi pierwszą i najbardziej wpływową instancję oddziaływania moralnego na młode pokolenie wsi. Gdy ruch

25 *Do czytelniczek*, „Gazeta Kobiectej. Ilustrowany Miesięczny Organ Członkiń P.S.L.”, 1923, nr 1 (z 10 grudnia), s. 1.

26 Szerzej: A. Kołodziejczyk, *Kobiety w politycznym ruchu ludowym w latach 1918-1939*, [w:] tenże, *Na drogach ruchu ludowego*, Warszawa 1999, s. 71-73.

27 Cyt. za: D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Z dziejów kobiety wiejskiej. Szkice historyczne 1861-1945*, Warszawa 1961, s. 224.

ludowy potrafi dla swej idei zdobyć większość kobiet, wówczas naprawdę »twierdzą im będzie każdy próg« chałupy wiejskiej»²⁸.

Działalność kobiet w ruchu ludowym to zaledwie jeden aspekt ich aktywności. Zasadne jest przeanalizowanie ich udziału w organizacjach społecznych i kulturalnych, zaangażowania w szerzenie oświaty, roli w wychowaniu młodego pokolenia. Należy pamiętać, że powstający w toku badań obraz będzie zróżnicowany, warunkowany świadomością różną dla poszczególnych obszarów II RP.

PODSUMOWANIE

Wskazane wątki wpisują się w walkę o rząd chłopskich dusz i pozwalają na szerszy ogląd omawianego zagadnienia. Ludowcy zawsze podkreślali rolę wsi, apelowali o poszanowanie pracy chłopów. „W chłopie żyje i odradza się naród, z niego czerpie swoje siły państwo, on jest czynnikiem porządku i spokoju, najwięcej daje, najmniej wymaga. Bez niego nie ma i nie może być zdrowego narodu i silnego państwa. Takich wartości nie wolno chować pod korcem. One muszą być odpowiednio szanowane i używane»²⁹.

Za podsumowanie powyższych rozważań niech posłużą słowa Bohdana Cywińskiego: „Próbując ogarnąć jednym spojrzeniem całokształt społecznej aktywności wsi w Polsce Niepodległej, ma się do czynienia z okresem wielkiej przemiany jakościowej, z czasem dojrzewania chłopów do pierwszoplanowych ról politycznych»³⁰.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Lato S., Stankiewicz W., *Programy stronnictw ludowych. Wybór dokumentów*, Warszawa 1969.

PRASA

Chłopski Świat” 1939, nr 1.

„Gazeta Kobieta. Ilustrowany Miesięczny Organ Członkiń P.S.L.” 1923, nr 1 (z 10 grudnia).

„Piast” 1928, nr 42 (z 21 października).

„Przyjaciel Ludu” 1903 (z 1 i 8 lutego).

28 J. Grudziński, *Na przyzbie*, „Chłopski Świat” 1939, nr 1, s. 33.

29 S. Lato, W. Stankiewicz, *Programy stronnictw ludowych. Wybór dokumentów*, Warszawa 1969, s. 301–302.

30 B. Cywiński, *...potęgą jest – i basta. Z minionych doświadczeń ruchów społecznych na wsi*, Warszawa 1981, s. 45–46.

■ Jolanta Załęczny

OPRACOWANIA

- Albert A., *Najnowsza historia Polski 1914-1993*, t. I, 1914-1993, Warszawa 1995.
- Bankowicz B., *Z dziejów myśli politycznej ruchu ludowego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Myśl i polityka. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jackowi Maria Majchrowskiemu*, t. 1, Kraków 2011, s. 149–162.
- Borkowski J., *Ludowcy w II Rzeczypospolitej*, t. I, Warszawa 1987.
- Brodowska-Kubicz H., *Chłopi o sobie i Polsce. Rozwój świadomości społeczno-narodowej*, Warszawa 1984.
- Cimek H., *Działalność Klubu Poselskiego Polskiego Stronnictwa Ludowego – Lewica w Sejmie Ustawodawczym (1919-1922)*, „RDRL” 2018, nr 37, s. 95–108.
- Cywiński R., *...potęgą jest – i basta. Z minionych doświadczeń ruchów społecznych na wsi*, Warszawa 1981.
- Jachymek J., *Dorobek historiografii polskiego ruchu ludowego*, [w:] *Dorobek polityczny i organizacyjny ruchu ludowego*, red. J. Gmitruk, Warszawa 2005, s. 1–23.
- Kisielewski T., *Heroizm i kompromis*, Warszawa 1979.
- Kolasa M.W., Nieć G., *Badania nad prasą polskiego ruchu ludowego*, „Gospodarka – Rynek – Edukacja” 2013, vol. 14, nr 2, s. 11–23.
- Kołodziejczyk A., *Kobiety w politycznym ruchu ludowym w latach 1918–1939*, [w:] tenże, *Na drogach ruchu ludowego*, Warszawa 1999, s. 65–75.
- Kutrzeba S., *Polska Odrodzona 1914-1939*, Kraków 1988.
- Szaflik J.R., *O rząd chłopskich dusz*, Warszawa 1976.
- Szaflik J.R., *Znaczenie badań nad dziejami ruchu ludowego dla opracowania najnowszej historii Polski*, [w:] *70 lat ruchu ludowego. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez ZHRL przy NK ZSL dn. 22-24 XI 1965*, red. J.R. Szaflik, Warszawa 1967, s. 15–27.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Z dziejów kobiety wiejskiej. Szkice historyczne 1861-1945*, Warszawa 1961.